

İBN RIDVÂN, Ebü'l-Kâsım
(أبو القاسم ابن رضوان)

Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Yûsuf
b. Rıdvân b. Yûsuf
en-Neccârî el-Hazrecî
(ö. 783/1381)

Devlet adamı, fakih, hatip,
kadî ve tarihçi.

718'de (1318) Mâleka'da (Malaga) doğdu. Aslen ensardan Benî Neccâr'a mensuptur. Babası Yûsuf fakih olup Dîvânü'l-cünd reisliğine getirilmişti. Mâleka ve Gırnata'da (Granada) tahsil gören İbn Rıdvân'ın hocaları arasında Mâleka Kadısı Ebû Bekir Muhammed b. Ubeydullah b. Mansûr, Ebû Muhammed Abdülmüheymin b. Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm el-Hevvârî, Ebû Abdullah el-Âbilî gibi âlimler vardır. Gençliğinde Nasrîler devletindeki iç kavgaları, Merînîler'le Nasrîler arasındaki mücadeleleri yakından müşahade etti. Henüz yirmi üç yaşında iken İspanyollar ile yapılan ve büyük bir yenilgiyle sonuçlanan Tarîf Seferi'ne (Riosalado) katıldı (741/1340). Bu yenilginin tesiri ve hocası Ebü'l-Kâsım İbn Cüzeyy'in aynı savaşta şehid düşmesinin üzüntüsüyle Endülüs'ten ayrılarak Sebte'ye (Ceuta) gitti ve orada Merînîler'in hizmetine girdi. Merînî sarayında büyük itibar kazanarak imam-hatiplik, kadılık ve müşavirlik hizmetlerinde bulundu. Kâtiplik görevini yürüttü ve sonunda "alâme (tevkî) divanı"nın başına getirildi. Kendisine "sâhibü'l-alâmeti'l-aliyye ve'l-kalemi'l-a'lâ, reîsü sâhibi'l-kalemi'l-a'lâ ve'l-alâme, reîsü'l-küttâb" gibi unvanlar verildi. Saray hayatı, İbn Rıdvân'ın vezirler ve diğer devlet adamları ile birlikte olmasına imkân verdi. Ayrıca İbn Haldûn, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb ve İbn Merzûk el-Hatîb gibi Mağrib'in büyük âlimleriyle görüştü, onlarla fikir alışverişinde bulundu. Bu ilişkiler kendisine devlet yönetimi ve halkın durumu hakkında bilgi ve tecrübe kazandırdı. 783'te (1381) Enfâ'da (Dârülbeyzâ) veya Azemmûr'da (Ezemmûr) vefat etti. Ölüm tarihi 784 (1382) olarak da kaydedilir.

Eserleri. İbn Rıdvân'ın günümüze ulaşan tek eseri *eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a*'dır. Merînî Hükümdarı Ebû Sâlim İbrâhim b. Ebü'l-Hasan el-Merînî'nin isteği üzerine, Merînî Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî krize çözüm bulmak ve hükümdara yol göstermek amacıyla "nasihatü'l-mülûk" (siyâsetnâme) tarzında yazılan eser, Merînîler'in son devri

için önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Yirmi beş bölümden (babdan) meydana gelen eserin ilk dokuz bölümünde Ebû Sâlim el-Merînî'ye nasihatte bulunulacak adaletin önemi, hilmin fazileti ve halka baskı yapılmaması gibi konular üzerinde durulmaktadır. Diğer bölümlerde ise hükümdarın çevresi, ordu ile halkın durumu, bunların devlet yönetimindeki yeri ve hükümdarın bunlarla olan münasebeti hakkında bilgi verilmektedir. Endülüs, Şark ve Mağrib ülkelerinden örnekler verilerek özellikle vergi memurlarının halka zulmetmelerinin yasaklanması hususuna dikkat çekilmektedir. İbn Rıdvân eserini yazarken daha çok İslâm kaynaklarına dayanmakla birlikte eski Yunan ve Fars kaynaklarına da başvurmuş, Aristo'nun ve İbnü'l-Mukaffa'nın eserlerinden istifade etmiş, ayrıca Endülüs'te Benî Ahmer, Fas'ta Merînî saraylarında elde ettiği tecrübelerinden büyük ölçüde faydalanmıştır. Böylece siyasî ve içtimâî konularda teorik olduğu kadar pratik değerlendirmelere de gidebilmiştir. Endülüs ve Mağrib devletleri, bilhassa Merînî Devleti'nin siyasî, iktisadî ve içtimâî tarihini aydınlatan önemli bilgiler ihtiva eden eser Ali Sâmî en-Neşşâr tarafından yayımlanmıştır (Dârülbeyzâ 1404/1984).

Kadî ve muhaddis İbnü'l-Ezrak el-Gırnâtî (ö. 896/1491), *Bedâ'î'u's-silk fi tabâ'î'l-mülk* adlı eserinde İbn Rıdvân'ın kitabından yararlandığını açıkça belirtmiştir. İbn Haldûn ise Benî Ahmer ve Merînî saraylarında İbn Rıdvân'la olan beraberliklerine, aralarındaki dostluğa ve çeşitli ilimlerdeki maharetinden, hat, belâgat, şiir ve hitabetteki başarılarından övgüyle söz etmesine rağmen (*et-Ta'rif*, s. 42) bu eserden faydalandığını söylememiştir. Ali Sâmî en-Neşşâr, *Muqaddime* ile *eş-Şühübü'l-lâmi'a* arasındaki muhteva benzerliğine ve İbn Haldûn'un bazı konuları tahlil ederken bunları İbn Rıdvân'ın eserindeki fasıllarla irtibatlandırmasına dikkat çekerek onun bu kitaptan istifade ettiğini kaydeder (*eş-Şühübü'l-lâmi'a*, neşredenin girişi, s. 24-28).

İbn Rıdvân'ın ayrıca *Mecmû'a mine'l-eş'âr*, *Mecmû'a mine'r-resâ'il* ve *Fihrist* adlı eserleri bulunduğu belirtilmektedir. Çeşitli konularda yazdığı şiirlerinden bazı parçalar İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta*, İbnü'l-Ahmer'in *Neşîrü'l-cümân* ve Makkarî'nin *Nefhu't-tîb*'i gibi muhtelif eserlerin içinde günümüze intikal etmişse de diğer eserler zamanımıza ulaşmamıştır (a.g.e., neşredenin girişi, s. 30-31).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rıdvân, *eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr), Dârülbeyzâ 1404/1984, neşredenin girişi, s. 3-39; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 443-456; İbn Haldûn, *et-Ta'rif bi'bn Haldûn*, Beyrut 1979, s. 42 vd.; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, V, 45, 249, 502, 503, 531; VI, 43, 44, 107, 122, 123; Selâvî, *el-İstikşâ*, IV, 39-40; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 331; Brockelmann, *GAL*, I, 606; *Suppl.*, I, 837; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 147-148; Abdülmecid es-Sagîr, "Ebü'l-Kâsım İbn Rıdvân: eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a", *el-Kittâbü'l-Mağribî*, sy. 3, Rabat 1985, s. 67-72; Abdülkâdir Zîmâme, "Ebü'l-Kâsım İbn Rıdvân: eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a", a.e., sy. 3 (1985), s. 72-75; a.mlf., "eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a li-Ebü'l-Kâsım b. Rıdvân", *Âlemü'l-küttüb*, VI/1, Riyad 1985, s. 110-113; Mehdi Selemâsî, "İbn Rıdvân", *DMBİ*, III, 594-595.

OSMAN ÇETİN

İBN RÛH

(ابن روح)

(ö. 326/938)

Onikinci İmam
Muhammed el-Mehdî'nin
gaybete girişinden sonra
ona vekâlet eden
dört sefirin üçüncüsü
(bk. SEFİR).

İBN RÛSTE

(ابن رسته)

Ebü Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste
(ö. 300/913'ten sonra)

el-A'lâku'n-nefise adlı
eseriyle tanınan coğrafyacı
ve astronom.

Aslen İsfahanlı olup hayatı hakkında çok az bilgi vardır; bütün bilinenler 290 (903) yılında İsfahan'dan Hicaz'a gittiği ve *el-A'lâku'n-nefise* adlı kitabın müellifi olduğudur. Arapça yazdığı eserin sadece VII. cildi ele geçmiştir ve bu tek cilt eserin tamamının büyüklüğü hakkında fikir vermeye yeterlidir. İbn Hurdâzbih, Ya'kûbî, Mes'ûdî ve İbnü'l-Fakih gibi İbn Rüste de Irak okuluna mensup coğrafyacılar grubundadır. Kitabında Kudâme b. Ca'fer ve İbnü'l-Fakih el-Hemedânî gibi Bağdat ve Irak yerine Mekke ve Hicaz'ı öncelikle ele almış, ötekilere sadece siyasî ve idarî açıdan önem vermiştir. Tanıtımları yine bölge usulüne göre planladığı, ancak Mekke ve Hicaz'ı birinci planda tutup diğer bölgeleri buraya olan yakınlıkları ölçüsünde değerlendirdiği görülür; yani daha İslâmî bir görüşle çalışan coğrafyacılar grubundadır.

İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefîse*'yi (nşr. M. J. de Goeje, *Bibliotheca Geographico-rum Arabicorum VII*, Leiden 1892 → [haz. Fuat Sezgin], Frankfurt 1992) genel kanaate göre 290-300 (903-913) yılları arasında tamamlamıştır. Eser, içinde bahsedilen konuların çokluğu itibarıyla bir tarih-coğrafya ansiklopedisi niteliğindedir. Johannes Heindrik Kramers, kitabı tanıtırken İbn Rüste'nin toplumun ilgisini çeken bütün konuları işlemiş olduğunu söyler (*El' Suppl.*, s. 65). Çalışmasında derlediği bilgilerin kaynaklarına da temas eden müellif faydalandığı müslüman, Grek ve Hintli âlimlerin görüşlerini açıklar. Yerkürenin kendi eksenini etrafında dönmesi konusunu anlatırken eski Hint astronomlarından bahseden tek İslâm coğrafyacısı olarak görünür. Kitapta otopite olarak anılan kişiler arasında Ahmed b. Muhammed b. Kesîr el-Fergânî ve İbnü't-Tayyib es-Serahsî başta gelir. Fakat onun daha çok Ceyhânî'nin bugün mevcut olmayan *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'inden istifade ettiği anlaşılmaktadır; hatta çağdaşı Ceyhânî ile görüşmüş olması da ihtimal dahilindedir. Kullandığı bilinen diğer bir kaynak da İbn Hurdâzbih'in *el-Mesâlik ve'l-memâlik* adlı eserinin eldekinden daha tafsilatlı olan bir nüshasıdır. Uzakdoğu hakkında verdiği bilgileri ise muhtemelen IX. yüzyılın başlarında iki yıl kadar Kimer'de (Kamboçya) kalmış olan Ebû Abdullah Muhammed b. İshak adlı bir kişinin hazırladığı rapordan almıştır.

İbn Rüste'nin çalışması Bağdat yoluyla hacca gidişi anlatan eserlerden olup İbn Hurdâzbih, Kudâme b. Ca'fer ve Ya'kübü'nin yazdıklarının yanında eldeki klasik yol kitaplarının dördüncü örneğini teşkil eder. İbn Rüste'nin eseri daha çok Ya'kübü'ninkine benzer; ancak ondan farklı olarak şehirlerin tanıtımını çok yönlü yapmış, büyük Horasan yolunu Tüs'a kadar uzatırken Meşhed yakınlarındaki yolları en ince ayrıntılarına kadar gösterip İsfahan'a, Herat'a ve Bağdat'tan güneye doğru Kûfe ve Basra'ya giden yolları da tarif etmiştir. Ayrıca sadece menziller arasındaki mesafeleri vermekle yetinmemiş, geçilen şehir ve bölgeleri de tanıtmıştır. Bu bilgiler, bugün kaybolmuş olan birçok yerleşim merkezi için araştırmacılara ışık tutmaktadır.

Coğrafyanın fizikî ve beşerî kısımlarını ele alan eser birçok tarihî konudan da bahseder. Allah Teâlâ'nın dünyayı semanın ortasında, küre şeklinde ve etrafındaki hava tabakasıyla birlikte yarattığını,

ayrıca bunların tek vücut halinde döndüğünü ifade eden giriş kısmından sonra kitabın asıl konusu Mekke ve Kâbe'nin tanıtımı ile başlar. Bu bölümde Hz. İbrâhîm, Kâbe ve zemzem üzerine çeşitli nakillerde bulunulduktan sonra Medine'ye geçilir. Daha sonra denizler ele alınır ve Akdeniz'e Bahr-i Rûm, Atlantik Okyanusu'na Bahr-i Okyanus ve Mağrib denizi, Hazar denizine Bahr-i Taberistan, Karadeniz'e Bahr-i Buntus (Pontus) denildiği açıklanır. Arkasından Ceyhun, Fırat ve Dicle'nin anlatıldığı nehirler bahsi gelir. Bundan sonra yedi bölgeye (iklim) geçilir ve her bölgedeki meşhur şehirlere temas edilir. Yemen, Hadramut ve Mısır'ın tanıtımının ardından deniz yoluyla Antalya'ya, oradan da kara yoluyla İstanbul'a ulaşırlar ve orada özellikle imparatorun Ayasofya Kilisesi'ne gidişi anlatılır. İstanbul'dan sonra Bulgar, Macar, Hazar ve Rus ülkelerinden geçilerek İsfahan'a, en sonunda Hindistan'a varılır. Hindistan'ın Medya Pradeş eyaletindeki Ücceyn denilen yerde gündüzle gecenin eşit, ülkedeki en büyük nehirlerin Kank (Ganj) ve Mihrân (İndüs), Hint Okyanusu'nun uzunluğunun 2700 mil, genişliğinin ise 800 mil olduğu gibi bilgilerin Hintli hacılardan alındığı tahmin edilmektedir; çünkü ifade tarzından müellifin Hindistan'a gitmediği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hudûdü'l-âlem (Minorsky), V. V. Barthold'un önsözü, s. 5-6, 41; G. Ferrand, *Relations de voyages et textes géographiques arabes, persans et turks, relatifs à l'extrême-orient du VIIIe au XIIIe siècles*, Paris 1913 → [haz. Fuat Sezgin], Frankfurt 1986, s. 67-80; Serkis, *Mu'cem*, I, 107; Brockelmann, *GAL*, I, 227; *Suppl.*, I, 406; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 31; Ya'küb Serkis, *Mebâhiş 'Irâkıyye*, Bağdat 1955, s. 109; J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Darmstadt 1961, s. 25-26; Sartori, *Introduction*, I, 635; I. Krachkovski, *Târihu'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osmân Hâşimî), Kahire 1963-65, I, 164, II, 612; G. Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, London 1966, s. 11-12; Sezgin, *GAS*, VI, 303, 160; Nafis Ahmad, *Muslim Contributions to Geography*, Lahore 1972, s. 27-28; Abdullah Yusuf el-Guneym, *el-Mahtûâtü'l-coğrafiyyeti'l-'Arabîyye fi'l-methâfi'l-Britânî*, Küveyt 1974, s. 8; Humeyde Abdurrahman, *A'lâmü'l-coğrafiyyîn el-'Arab ve muktetefât min âşârihim*, Dimaşk 1982, s. 116; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 185; Ahmed Ramazan Ahmed, *er-Rihle ve'r-rehâletü'l-müslimîn*, Cidde, ts. (Dârü'l-beyânî'l-'Arabî), s. 88-94; J. H. Kramers, "Djughrafiya", *El Suppl.*, s. 65; C. van Arendonk, "İbn Rüste", *IA*, V/2, s. 781; S. Maqbul Ahmad, "Djughrafiya", *EP* (İng.), II, 579-581; a.mlf., "İbn Rusta", a.e., III, 920-921; C. E. Bosworth, "Ebn al-Balkî", *Elr.*, VIII, 4; İnâyetullah Rızâ, "İbn Rüste", *DMBİ*, III, 553-556.

SAYYID MAQBUL AHMAD

İBN RÜŞD

(ابن رشد)

Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed
b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî
(ö. 520/1126)

Mâlikî fakihî ve kadısı.

450 yılının Şevval ayında (Aralık 1058) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Bazı kaynaklarda verilen 405 (İbn Ferhûn, II, 250) ve 455 (Mahlûf, s. 129) tarihleri yanlış olmalıdır. Aslen Sarakustalı (Saragossa) olup sonradan Kurtuba'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Ailedeki ilim geleneği babası Ahmed'le başlamış ve birkaç nesil devam etmiştir. Büyük dedelerinden Rüşd'e nisbetle İbn Rüşd olarak tanınmakla birlikte aynı isim, künye ve nisbeye sahip olan torunundan ayırt edilmesi için İbn Rüşd el-Ced (el-Ekber, el-Fakih) ve daha çok felsefeci kimliğiyle tanınan torunu da İbn Rüşd el-Hafid şeklinde anılır.

İlim tahsiline Kurtuba'da başlayan İbn Rüşd hayatının son yılına kadar buradan ayrılmadı. İlk dinî eğitimini babasından aldı ve ilme yönelmesinde onun teşviklerinin önemli payı oldu. Dönemin önde gelen fakihleri ve şûra üyeleri olan Ebû Ca'fer İbn Rızk, Ebû Abdullah İbn Ebû'l-Âfiye ve İbnü't-Tallâ'dan fıkıh, Ebû'l-Abbâs İbnü'd-Delâî ve Ebû Ali el-Gassânî'den hadis, Ebû Mervân İbn Sirâc'dan Kur'an ilimleri, Arap dili ve edebiyatı okudu. Özellikle İbn Rızk'ın İbn Rüşd üzerinde büyük tesiri oldu. İbn Rüşd dinî ilimlerde, tarih ve Arap edebiyatında yetiştirdi, fıkıhta ve fıkıh usulünde derinleşti. Kırk yaşlarında iken ders ve fetva vermeye, döneminin önde gelen fakihleri arasında yer almaya başladı. Kurtuba Camii'nin başmamlığını da yapan İbn Rüşd'ün burada verdiği derslere çeşitli bölgelerden çok sayıda öğrenci katıldı. Kaynaklarda kırka yakın öğrencisinin adı zikredilir. Bunların arasında oğlu Ebû'l-Kâsım Ahmed, eserlerini yazıp büyük kısmını kendisine kontrol ettiren, hayatının son bir yılına ait fetvalarını derleyen ve hocasına dair ilk elden bilgiler aktaran Ebû'l-Hasan İbnü'l-Vezân, Ebû Mervân Abdülmelik b. Meserre, yine eserlerinde hocası hakkında önemli bilgilere yer veren Kâdî İyâz ve İbn Beşkûvâl, Ebû Abdullah Muhammed b. Asbağ el-Ezdî, Ebû'l-Kâsım İbn Verd, Ebû Bekir Abdülazîz b. Halef el-Esedî ve Ebû İshak İbnü'l-Emin sayılabilir.

İbn Rüşd'ün gençlik yılları mülûkû't-tavâif, yetişkinlik ve olgunluk dönemleri